

Tarih Okulu
İlkbahar 2009
Sayı III, 183-186.

Saadettin Gömeç, **Şamanizm ve Eski Türk Dini**, 128 sayfa, Likya Kitap, Ankara 2008, ISBN 975-6665-24-6, 8 TL.

İlcan Bihter BARLAS¹

Türk Milliyetçisi Ziya Gökalp'e göre Türk medeniyet tarihi üç devre ayrılır. Türk kavminin ortaya çıkışından İslâm dinine girdiği zamana kadar devam eden eski devir; İslâm dinine girilmesinden, Batı Medeniyeti'nin kabulüne kadar devam eden orta devir ve Batı medeniyetinin kabulünden sonrasını ifade eden yeni devir. Eski devirde, yani İslâm öncesi dönemde Türklerin dini inanç sistemlerinde bir bütünlük olduğu söylenemez. Dini inançlar açısından bakıldığında, bütün Orta Asya'da inanç bazında tam bir çeşitlilik ortamı yaşanmaktadır. Türklerin yaşadığı bölgelerin refah seviyesinin yüksek olması, başka milletlerin buralara akın yapmasına sebep olmuş ve dolayısıyla Budizm, Zerdüştlük, Mani ve Hıristiyanlık gibi dinler, Türkler arasında bir tepki görmeden rahatlıkla yayılmış ve varlıklarını sürdürmüşlerdir.

Başlangıçta Şamanizm Türklerin İslâm öncesi mensup oldukları bir din sistemi olarak anlaşılmış, ancak sonradan yapılan araştırmalarla Şamanizm'in, sırf Türklere has olmayan, bilakis bütün Asy'da yaygın olan bir sihir sistemi olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Orta Asya topluluklarında sihri-dini hayat daha çok "Şaman" kavramı etrafında yoğunlaşmıştır.

Bahsi geçen Şaman kavramının ayrıntıları, Şamanizmin Türklerin eski dini olup olmadığı ve eski Türk dinine ne ad verilmesi gerektiği meselesi araştırmacılar tarafından sürekli tartışılan bir konu olmuştur. Tanıtımını yapacağımız çalışma işte bu soru işaretini gidermeye yöneliktir.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı'nda öğretim üyesi olan Prof. Dr. Saadettin Gömeç'in *Şamanizm ve Eski Türk Dini* adlı eseri Likya Kitap tarafından 2008 senesinde yayımlanmıştır. Eser önsöz, giriş, onbir bölüm, bibliyografya ve dizin kısımlarından oluşmaktadır.

¹ Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

“Şaman Adı ve Şaman Yerine Kullanılan Diğer Terimler” başlıklı birinci bölümde, öncelikle Şaman kelimesinin etimolojik kökeni üzerinde durulmuş, Şamanlığın eski Türk toplulukları içindeki yansımaları belirtilmiş ve Şamanların yani diğer adıyla Kamların kıyafetleri de dahil olmak üzere yaşantıları anlatılmıştır. “Şamanizme Göre Dünyanın Yaradılışı” başlıklı ikinci bölümde Dünyanın yaradılışı ile ilgili çeşitli efsaneler anlatılmıştır. Altay bölgesinde anlatılan bir hikayede 1. gün aydınlık, 2. gün fiziki gök, 3. gün suyun yerden ayrılması ve bitkiler, 4. gün ay, güneş ve yıldızlar, 5. gün balıklar ve kuşlar, 6. gün insan ve diğer hayvanlar yaratılmış olup, 7. gün Tanrı'nın bütün işlere son verdiği söylenmektedir.

“Kök Tengri Dinine Göre Dünyanın ve İnsanın Yaradılışı” başlıklı üçüncü bölümde Çin ve Türk kaynaklarının yardımıyla Türklere göre dünyanın yaradılışı anlatılırken “Umay”, “Ergenekun” ve “Kutlu Atalar Mezarlığı” kavramlarına değinilmiştir.

Dördüncü bölüm “Şamanizmde Tufan ve Kıyamet Geleneği” başlığı altındadır. Bugünkü Altay ve Saha Türklerinin inancında Tufan Efsanesi'nin çeşitleri mevcuttur. Altay Türklerine ait tufan efsanesini ilk defa rahip Verbitskiy tesbit etmiştir. Bu rivayetlere göre Tufan'dan önce yeryüzünün hâkimi Tengiz Han idi. Bu zamanda Nama adlı meşhur bir adam vardı. Tengri Ülgen buna tufan olacağını, insanları ve hayvanları kurtarmak için bir gemi yapmasını söyledi. Nama'nın üç tane oğlu bulunuyordu. Oğullarına gemiyi inşa etmelerini söyledi ve Ülgen'in öğrettiği biçimde bir gemi yapıldı. İnsanlar ve hayvanlar gemiye alındı. Gök yüzünü sis kaplayıp yerin altından sular fişkırmaya başladı. Gökyüzünden de yağmur yağıyordu. Bir müddet sonra sular çekilip, kara parçaları görünmeye başladı. Nihayet gemi bir dağın tepesinde karaya oturdu. Suyun derinliğini öğrenmek için Nama kuzgun, karga ve saksakağı gönderdi, fakat bunlar dönmedi. Bunun üzerine güvercini yolladı ve güvercin gagasında bir dal ile geri döndü. Nama daha önce gönderdiklerini görüp görmediğini güvercine sordu. Güvercin üçünün de bir leşe konup gagaladığını söyledi. Nama onlara kıyamete kadar leş ile beslensinler diye bedduada bulundu. Tufandan sonra Nama, “Yayık Han” adıyla ilahlar arasına girdi. Bir başka Tufan efsanesine göre ise yer bir kurbağanın üzerindedir. Kurbağa kımıldarsa tufan olur. Eski zamanda bu kurbağa bir kere kımıldamış ve denizler dalgalanarak ulu tufan olmuştur.

“Tabiat Varlıklarına Karşı Duyulan Saygı” başlıklı beşinci bölümde eski Türklerin kutsal saydığı nesnelere anlatılmıştır. Su, güneş, ateş ve ay bunlardan

birkaçıdır. Altaylı Türkler ve Müslüman Türklerden Mişerler arasında güneşle yemin etme adeti bulunur. Altaylılara göre güneş ana, ay da atadır. Güneşi yerde ateş temsil eder. Bazı Saha masallarında büyük kahramanlar güneş ve ayın himayesi altındadır. Onların inancına göre zaman zaman güneş ve ay kötü ruhlarla mücadeleye girişirler. Eğer yenik düşerlerse güneş ve ay tutulması gerçekleşir. Güneş ve ay tutulması olduğunda Altay Türkleri bağırıp, çağırırlar, davul çalarlar. Bu gürültülerin kötü ruhları korkutacağına inanılır.

Altıncı bölüm “Ayinlerde Kullanılan Bazı Araçlar” başlığını taşımaktadır. Ayin yapmak için gerekli olan nesnelere en önemlisi davuldur. Altaylılar ve Sahalar bu davullarına “tüngür” derler. Davul Türkler tarafından tarihin en eski devirlerinden beri kullanılmaktadır. Buna ait Çin kaynaklarında da kayıtlar mevcuttur. Eski Yenisey Kırgızları ve Oğuzlar tarihçi Gerdizî'nin malumatına göre kopuz kullanmışlardır. Bu özelliğiyle de kopuz Türklerin milli çalgı aleti olmuştur. Yani bugünkü bağlamanın veya sazın atası kopuzdur. Ayrıca Dede Korkut her hikayesinde kopuzuyla ortaya çıkmaktadır.

“Kurban ve Kurbanla Alakalı Gelenekler” başlıklı yedinci bölümde eski Türk dinindeki ayin ve törenler ayrıca bu merasimlerin yapılma zamanları ve nasıl gerçekleştikleri anlatılmaktadır. Merasimlerde kurban edilen şeyler ve kurban ediliş biçimleri de belirtilmektedir. Her tören için kanlı veya kansız kurban sunulması gerekir. En önemli kurban attır. Attan sonra koyun gelir. Gerek bugün Kök Tengri dinini devam ettiren Türklerde, gerekse Müslüman olanlarda kurban için en makbul hayvan erkek olanlardır. Dede Korkut hikâyelerinin kahramanları Oğuz Türkleri kurban olarak “attan aygır, deveden buğra, koyundan koç” kesmişlerdir. Kırgız ve Kazaklarda da aynı motiflere rastlanılır.

Sekizinci bölümde “Kamların Birtakım Özellikleri” başlığı altında kamların her türlü özellikleri anlatılmaktadır. Örnek olarak genellikle gerçek kamlar dünya malına düşkün değildirler. Onlar hakkında söylenen menkıbelere göre fakir insandırlar. Kamların kendileri de böyle yaşamaya inanmışlardır. Onlar birer hokkabaz olmadıklarını törenler sırasında ekstaz halleriyle gösterirler. Bunu başaramayanlara şarlatan gözüyle bakarlar. Bazı kamlar aynı zamanda kabile veya oymağın öğütçüsü görevini de yüklenir. Öğüt vermek kamların tekamülünü gösterir. Hayatı boyunca kamlar cinsi münasebetten uzak, günahattan arınmış, oruç tutmaya ve susuz kalmaya dayalı bir yaşam tarzını sürdürmek zorundaydılar.

“Şamanizmde Tözler, Falcılık ve Yadacılık” başlıklı dokuzuncu bölümde Eski Türk dininin geleneklerinden birisi olan falcılık anlatılmıştır. Fal eski Türkçede ırk kelimesiyle ifade edilmiştir. Kaşgarlı Mahmud bu kelimeyi “falcılık, kâhinlik ve yürektekini dışarı çıkarmak” diye açıklamaktadır. Türkiye'nin birçok yerinde “ırk bakmak” deyimi de fala bakmak demektir. Oğuz destanında geçen İrkıl Hoca'nın adı da bu “ırk”tan geliyor olmalıdır. Sahaların ilk oyununun ismi Argıl'dır ki, bu kelimeyle alakalıdır. Bu şahısların da gelecekte haber verdikleri şüphesizdir. Altaylıların inancında kamdan sonra “ırımcılar” gelir. Bunların saraları tuttuğunda gelecekte haber verirlerdi. Kamlar arasında fal anlamına kullanılan başka bir kelime de “tölge”dir. Ünlü Kırgız destanının baş şahsiyeti Manas'ın arkadaşı Kara-Tölek adlı bir tölgeçidir. Bugünkü Asya Türkleri ve Müslüman Türkler de dâhil olmak üzere en meşhur fal bakma usulü kürek kemiğiyle uygulanır. Etnografya araştırmaları bu tür fala bakmanın aşağı-yukarı bütün dünya milletlerinde olduğunu göstermektedir.

“Kök Tengri İnancının Genel Çerçevesi” başlığını taşıyan onuncu bölümde bu inanç sistemi genel hatlarıyla anlatılmaktadır. Türklerin eski inancı Kök Tengri itikadı idi. Kök Tengri bozkır kavimleri inancında tek yaratıcı olarak görünmekte ve din sisteminin merkezinde yer almış bulunmaktadır. Bütün Türk boylarında kurban sunulan en yüksek kutsal varlık Kök Tengri olmuştur. Tanrı tam iktidar sahibidir. Aynı zamanda semavi mahiyeti olduğu için Kök Tengri adı ile zikredilmiştir. İlim adamları Kök Tengri inancını doğrudan doğruya bütün Türklerin ana kültü olarak vasıflandırmışlardır.

Onbirinci ve son bölüm olan “Şamanizmi Yeniden Canlandırma Teşebbüsleri” başlıklı bölümde, günümüzde yaşamaya çalışan eski Türk dininin zaman zaman ıslah edilmeye çalışıldığı anlatılmaktadır. Bu konuda bahsi geçen son teşebbüs 20. yüzyılın başında Altay Dağları'nda görülmüştür. Bu harekete dünya literatüründe Burhanizm denmektedir. Altay Türkleri ise Ak-Yang (Ak din) demişlerdir. Bu hareket yalnız bozulmuş Şamanizme karşı değil, Rus emperyalizmine karşı da bir baş kaldırı niteliğindedir.

Sonuç olarak geniş bir bibliyografya kullanılarak hazırlanmış olan eser, Türklerle ilgili çok önemli bir konu olan ve birçok tartışmanın yaşandığı eski Türk dini ve Şamanizm kavramları hakkında oldukça ayrıntılı ve doyurucu bilgiler sunmaktadır. Bu eser sayesinde konuyla ilgili bilgili olan insanların bilgileri tazelenecek, bilgi sahibi olmayanlar ise oldukça önemli bir mevzuda genel bir fikre sahip olabileceklerdir.